

Colecția ADRIANA ALMĂȘAN

Ocupațiile, credințele și obiceiurile toamnei și iernii în comuna Bălan-Sălaj

Vremea se răcește treptat, începând de la Sfântă Mărie, mai curând în zonele înalte și mai târziu în cele joase. De aceea, în unele părți se spunea că toamna începe la 1 octombrie, în altele la 14 septembrie.

Cea mai importantă sărbătoare din cursul toamnei, când oamenii zoreau strângerea în gospodăria a bucatelor și fructelor, era 14 septembrie (Ziua Crucii), simbol străvechi după cum reiese din credințele privitoare la facerea lumii, a uscatului, pe care creatorul s-a întins să se odihnească, iar necuratul a vrut să-l înece. În această zi se spune că se închide pământul, intră în ascunzișurile lui șerpilor, șopârlele, gângăniile. Se crede că pământul se închide nu numai pentru vietăți, ci și pentru ierburi, *De Ziua Crucii vorbesc toate florile și-și arată părerea lor de rău că se usucă. Acele plante cari încă își mai păstrează viața se socotesc a fi necurate, sau a fi menite altor scopuri decât nevoilor și desfătărilor omenești. După această zi nu se mai culegeau flori, fructe sau bureți deoarece se spunea că acestea sunt destinate morților.*

Animalele, dispersate prin pășuni în timpul verii, începeau pășunatul în fânețe și-n sectoare eliberate de culturi. O dată cu ele se apropiau de sat și haitele de lupi. La 11 octombrie se sărbătorea *Sf. Filip*, păzitor de fiare. Spre sfârșitul toamnei, semnificative erau obiceiurile de la *Sân-medru* (*Sf. Dumitru*, 26 octombrie).

Unele erau asemănătoare cu cele din preajma echinocțiului de primăvară, cum erau focurile și roțile de foc, supraviețuiri din practici străvechi. În unele sate se făcea numai un foc, în altele mai multe. În comuna Bălan se obișnuiește să se facă acest foc la sfârșitul anului, când se strigă *Vili Vili*.

În unele părți se spunea că *Sf. Dumitru* e cap de iarnă. În cele mai multe părți se crede că e *Sf. Andrei* cap de iarnă că atunci coboară lupii de la munte. Credințele și obiceiurile în legătură cu ocupațiile atestă nu numai profilul mixt al acestora, ci și vechimea lor în cadrul de formare și viețuire a poporului român. În principalele creații și manifestări, din domeniul vieții spirituale, în ciclul anului și vegetației sunt exprimate, în primul rând, dorințele de fructificare a plantelor cultivate, deoarece agricultura a constituit ocupația de bază de la formarea sa.

Obiceiurile fiind strâns legate de cerințele vieții materiale, au păstrat, ca pretutindeni, mai multe vestigii străvechi decât creațiile folclorice.

Că de-asăară pe-nserat
Ai gătat de-umblat prin
sat.

De-asăară de pe la cină,
Ai gătat de-umblat prin
tină;

Pe cărarea de la fete
Poate crește iarbă verde;
Pe drumul din șezători
Pot crește bugăte flori.

De la Ștefan Barz, 1964,
Berbești

*După ce cununa este
terminată, se așază pe
capul miresei iar cei
prezenți, veselindu-se,
horesc cântece adecvate
momentului:*

8

Cununiță verdică,
Stai în cui și mă jelé.
Mă jelé batăr o lună
Te-am purtat cu cinste
bună;
Mă jelé batăr un an
Nu te-am rușănat șohan.

Cununiță de arjint
M-am jurat să nu te vând
Cât oi trăi pă pământ.
Dar îi musai a te da
Dac-am iubit pă badea.
Io te dau cu dor și drag
Că badea mi-o fost pă
plac.

De la Ilisa Codrea, 1964,
Berbești

Un alt nuntaș strigă:

9

Bată-te bdiată cunună
De-aș ști că te iau de rău
Te-aș lăsa la Dumnezeu,
Nu te-aș pune-n capul
meu.

Sau:

10

Miresucă cu cunună
Se cunoaște că-i si bună
Că nici mă-ta n-o fo rea
Da, de-i sămâna cu ea.
Să vedem la primăvară
Că pânză-i țese la vară.
De vei țese de bumbac,
Știm că trăiești c-un om
drag;
De vei țese de fuior,
Vom ști că trăiești cu dor.
De ți-a si mireasă bine
Noi vom trece pe la tine;
De ți-a si mireasă rău,
N-om călca-n ocolul tău.
Nu fi mireasă scârbită
Nu-ți afla celuită,
Fac altele târg ca tine,
Să le sie lor rușine.
Altele fac târgul tău
Lor să le pară doar rău.

De la Ioan Codrea, 1963,
Berbești

*Cântecele de rămas bun
constituie un moment
emoționant premergător
plecării mirilor la bise -
rică pentru a se cununa:*

11

Plânge mireasă cu jale
Că nu-i mai purta inele

Ocupațiile în credințele și obiceiurile din timpul iernii

Ocupațiile se restrăngeau iarna în cadrul gospodăriei, când încetau muncile în câmp și se intensificau pregătirile pentru a face față condițiilor climatice vitrege ale acesteia.

Bărbaților le revenea sarcina de a procura lemnele de foc, pentru repararea și completarea uneltelor, precum și grija animalelor, în timp ce femeile zoreau prelucrarea fibrelor textile, pentru confecționarea variatelor țesături de uz casnic și pentru confecționarea îmbrăcămintei. Deși muncile nu impuneau eforturi mari, condițiile climatice și regimul alimentar ridicau probleme în legătură cu sănătatea oamenilor și animalelor, cu securitatea acestora și a altor bunuri. Vremea schimbătoare de la sfârșitul toamnei și începutul iernii, ca și trecerea bruscă de la frigul iernii se răsfrângeau atât în sănătatea oamenilor, cât și în aceea a animalelor, ca și la sfârșitul iernii și începutul primăverii. În aceste condiții, nu întâmplător, în satul tradițional, în seara spre *Sf. Andrei cap de iarnă*, erau exprimate numeroase credințe și temeri, în credințe și obiceiuri și practici magice. Cum va fi iarna? era o preocupare generală. Larg răspândită era credința că așa va fi cum va fi vremea la *Sf. Andrei*. În satul tradițional, la *Sf. Andrei* nu se lucra, pentru prevenirea bolilor, pentru securitatea bunurilor, în primul rând a animalelor expuse sălbăticiunilor carnivore și alungarea supranaturalului malefic, despre care se credea că sunt deosebit de agresive în noaptea de *Sf. Andrei*, până la cântatul cocoșilor, numită *noaptea strigoilor*. Totodată, începea o perioadă în care se intensificau ocupațiile casnice ale femeilor, prelungite în nopțile lungi de iarnă, în șezători, lângă vatră, de aceea în noaptea de *Sf. Andrei* se făceau farmece, îndeosebi pentru aflarea norocului și vrăji de dragoste ori de urât.

Când era *Indreiuul fetelor* (30 noiembrie), cele care erau de măritat practicau diferite metode de ghicire a ursitei. Și anume: *fetele fecioare nu mănâncă în zua aceie. Sara-și fac o turtă sărată, după care nu beau apă. Noaptea se disează cu fecioru care-i dă apă și care i-a hi bărbat. Fetele din Bălan își făceau turtă din făină cu apă, pă care-o coceu pă plita de la cuptor. Turta era nesărată și așe să mânca. Api, să pieptăneau pă cap și puneu piptenu sub perină, ca să disază noaptea cu orânda. La datina aceasta, pe lângă fete, se strâng și flăcăi mai ales cei ce trăiesc bine cu fetele adunate. Ei tocmeșc lăutari, cântă și joacă cu toții. Să strânjeu fete și feciori și băgau grăunță la hiert cu miere. Făceau pancove, duceu hededuș și făceau petreceri.*

Mulțimea obiceiurilor, formelor și vrăjilor de la începutul iernii se leagă nu numai de intensificarea ocupațiilor casnice și prelungirea lor în noapte, până pe la cântatul cocoșilor, ci și de condițiile în care se desfășurau, în șezători și clăci, în condițiile unor variate manifestări folclorice, cântece, jocuri sociale, povești, snoave, care alungau somnul. Aceste colectivități pe vecinătăți, cu neamuri ori grupe de vârstă, erau prilejuri de afirmare a hărniciei, a iscusinței în realizarea frumosului pe gâtelile sărbătorești, a talentului de interpretare a creațiilor folclorice. Era o școală a muncii și vieții, prilej de îndrumare a tineretului, de transmitere a moștenirilor culturale, de comentare a evenimentelor din domeniul vieții sociale. În cadrul așezărilor se cimentau prietenii, se

puneau la cale căsătoriile, care se succedau în a doua perioadă a iernii, după Crăciun. Tot atunci se stârneau nemulțumirile, dușmăniile, de aceea unii se duceau pe la vrăjitori, pentru împlinirea nefirească a dorințelor, cu lucru necurat.

În comuna Bălan, se obișnuia să se facă șezători în habă când mereu fetele joia sara la joc. Șezătorile să făceau la o casă unde să adunau câteva femei cu furca. Să face și habă de fete unde erau și feciori. Fetele dădeu cu ciuru să le vie drăguțu acolo. Mereu și numărau în gard 9 pari. Al 9-lea par reprezenta orânda.

În scrierile homerice, cifra 9 are o valoare ritualică. Demetra străbate lumea timp de 9 zile în căutarea fiicei sale Persefona. Cele 9 muze au fost zămislite de Zeus în 9 nopți de dragoste. 9 e măsura gestațiilor, a căutărilor fructuoase și simbolizează încununarea eforturilor, desăvârșirea unei creații.

Fiecare lume e simbolizată de un triunghi, o cifră ternară: cerul, pământul, infernul. 9 e totalitatea celor 3 lumi. 9 fiind ultimul din seria de cifre, anunță deopotrivă un sfârșit și o reîncepere, adică o mutare pe alt plan.” Când începea să se lase somnul pe gene, începeau jocurile, la care luau parte majoritatea participanților. Unele jocuri ofereau tinerilor prilejul să se sărute cu alesul inimii, altele erau aranjate pentru a stârni hazul participanților.

Copiii și feciorii se adunau la o casă să-nvețe colinde în postul Crăciunului. De la lăsata secului, lumea începea să colinde și colindatul ținea *tât postu Crăciunului până la Anu Nou*. În ajunul Crăciunului începeau colindatul copiii, apoi urmau fetele și flăcăii. Aceștia începeau să colinde *din tăte părțile uliții* în Gâlgău. În Chechiș se obișnuiește să se colinde prima dată *păstă vale și-ăpi dint-un capăt de sat până-n celalalt* a doua zi, când istoviți colindătorii se-ntorc pe la casele lor. În Bălan, Crăciunul ține trei zile. Colindatul începe în partea numită Craia, unde este situată și casa parohială, pe urmă colindătorii iau la rând casele de pe șoseaua principală, începând cu prima casă și colindă până a doua zi când ajung *în cela capăt de sat*. A doua zi este Crăciunul *păstă vale în Susăni și apoi începe a treia zi în Josăni*. Mai demult, copiii colindau la fereastră, la fel și grupurile de fete. Doar ceata de flăcăi intra în casă. Spre zorii zilei începeau să colinde și bătrânii, prin apropiere, pe la vecini. Cetele de colindători se formau *întovărășiți după etate*, gradul de rudenie, de prietenie sau vecinătate. În satele din comună se umbla și încă se mai umblă cu *Vișlaimul*, mai ales în Bălan. Cu *Vișlaimul* umblă doar băieții școlari. *Vișlaimul* este confecționat din lemn și împodobit cu hârtie colorată. În interior are un loc special în forma unei mici scene unde copiii realizează cu ajutorul unor păpușele tot din lemn și îmbrăcate specific, o scenetă cu tema nașterii Domnului. Păpușelele îi reprezintă pe Iosif și pe fecioara Maria. O altă formă de colindat specifică doar băieților este trupa de crai. Aceștia sunt în număr de 9 și anume: împăratul Irod, cei 3 crai: Melchior, Gașpar și Valtezar, îngerul Gavril, ofițerul împăratului, pruncul nevinovat și cei 2 păstori. Fiecare flăcău își cunoaște rolul și este îmbrăcat cu haine tipice rolului pe care-l deține. Sunt 2 scenete cu crai, una fiind fără prunc nevinovat.

Nici zgardă cu floricele.
Cununița ta cea verde
Cum te scoate dintre fete
Și te bagă-ntre neveste;
Cununița ta de flori
Te scoate dintre feciori
Și te bagă-ntre nurori.

De la Ioana Șteț, 1963,
Berbești

*O altă femeie îi
adresează strigătura:*

12

Miresucă, mândră floare
Înainte de plecare
Îndreaptă-te către soare,
Stai în loc și-ți ia iertare:
De la flori din grădinuță
De la dulcea ta mămucă;
De la frunza cea de fag,
De l-al tău tătucă drag;
De la frunza de pe vale
De la surorile tale;
De la frunza cea de tei,
De la frățiorii tăi.
Să te ierte de-ai greșit
Ori dacă i-ai zăhăit.
Voi feciori s-aveți năroc
Nu o veți juca la joc.

De la Ioana Moiş, 1963,
Berbești

Sau:

13

Miresucă, draga mea
Ascultă-mă dacă-i vrea;
Mai întâie de-a pleca
Cheamă tu, pe mama ta
Pe mama și pe tata
Și le sărută gura.
Sărută-i apoi pe față

Că te-o purtat în brață.
Nici amu nu-i zina lor
Le-ai fost dragă pân ocol;
Pân ocol și pân grădină,
Dar tu singură ai zină,
Că te-ai băgat în grădină.
Într-o grădină cu flori
Să fii cu el până mori.

De la Anuța Cupcea,
1963, Berbești

*Cu inima plină de jale,
mireasa cu o uiağă de
horincă în mână, în
ritmul muzicii, închină
părinților:*

14

Să trăiești, mamă și tată,
Azi ne despărțim de
olaltă,
Onorată adunare
Să-mi dați un pic
de-ascultare.
Socrul mare, soacra mare;
Totodată buni părinți
Și l-acești căsătoriți
Fiica dumnevoastră bună
Azi când ea se-mpreună,
Ea așa să cuvântează
Și pă față lăcrimează:
- Dragi, părinți, ai mei
iubiți,
Și de mine despărțiți
Faceți bine m-ascultați
De v-am greșit mă iertați:
Știu măicuță că vă doare
Că m-ați crescut ca o
floare.
C-am crescut mai
mângăiată
Lâng-ai mei mamă și tată.
Iată ziua o zinit
Care Domn-o rânduit
A rânduit pe vecie
Omul să aibă soție.
De soție voi m-ați dat

PIESA CU PRUNCU'

Irod:

Ofițer!

Ofițer:

Poruncă, Prea Luminată Împărate!

Irod:

Ce vești de rău sau bine pot afla acum prin tine?

Ofițer:

Prin străzi, prin coloane sau printre oameni străini?

Irod:

Ce spun, de unde vin și-ncotro vor să călătorească?

Ofițer:

Sunt călări pe cai, filosofi și crai, vin din partea răsăritului și se îndreaptă spre țara Nazaretului și se închină unui Hristos ce se numește Mesia.

Irod:

Ia să-mi aduci pe toți trei să vorbesc eu mai întâi cu ei.

Ofițer:

Am înțeles, Prea Luminată Împărate, se vor face aceste toate.

Crailor șireți, măreți, vă rog a binevoi a lua calea până la împăratul Irod, unde s-o aduce mult noroc pentru voi și a voastră osteneală.

Îngerul Gavril:

Eu sunt îngerul lui Dumnezeu, ascultați ce vă spun eu. Să nu o luați prin cetate, să o luați prin altă parte, că Irod nimic nu știe de dulcele vostru Mesie, căci de când e împărat, umblă ca un câine turbat, umblă tot mânios, vrând să-l taie pe Hristos, pe fiul lui Dumnezeu, care a scos lumea din rău.

Melchior:

Ce să fac eu crai prea-nalte? Că nu știu în care parte, în oraș când am ajuns, steaua noastră s-a ascuns, ce urma pre Hristos, spre Ierusalim în jos.

Valtezar:

Hei, frate, nu te întrista, că iar ni se va arăta, iar așa de nu va fi, alminteri ne vom gândi, vom merge și vom intra, de Irod vom întreba, unde în acest oraș, va avea Iisus lăcaș.

Melchior:

O, tu, frate, rău gândești, ca pe el să-l ispitești. Tu nu vezi că ăsta-i om rău contra lui Dumnezeu?

Valtezar:

Ce cuvinte mie-mi spui, ce vorbești tu aia nu-i.

Melchior:

Și zău, frate, nu mă crezi, hai cu mine și-ai să vezi.

Valtezar:

Vom merge de va fi acasă, căci de el nimic nu-mi pasă. Vom merge și vom intra, de Irod vom întreba, unde în acest oraș, va avea Iisus lăcaș.

Melchior:

Dar intră tu înainte și întreabă de alt părinte unde în acest oraș

va avea Iisus lăcaș.

Valtezar:

Alminteri mă gândesc mai bine să nimeresc.

Gașpar:

Ia nu vă mai gândiți așa, veniți numai de-om intra. O, Iroade împărate, am venit la ale tale palate și la a ta împărăție pentru o mare bucurie.

Irod:

Dar ce bucurie mare, de faci la mine întrebare, ia spune mai departe nu aștepta vorbă rugată.

Melchior:

Azi noapte un vis minunat pe noi ne-a încredințat, căci un fiu din cer dorit aici s-a sălășluit, aici în acest oraș va avea Iisus lăcaș.

Irod:

O, tu, crai fără de minte, mergi-mi acum dinainte, căci de ieu sabia-n mână eu pe loc te fac țărână.

Valtezar:

Hei, frate, ce ți-a spus Irod când ai vorbit despre Hristos?

Melchior:

Hei, frate, am înlemnit ce tiranu mi-a vorbit. Era gata să mă taie ici pe ici capu să-mi taie.

Gașpar:

Să mergem la această fiară cu mai multă îndrăzneală. Și-apoi ce ți ție, împărate, tu te lauzi că ni-i bate.

Irod:

Să te ferească Dumnezeu să nu scot sabia eu că sângele-ți vărs îndată. De ce nu te-ai dus în lume să nu-ți mai aud de nume?

Gașpar:

Atâta tu să mai fii, pe pământ să te mai fii, atâta tu să trăiești, Irode viclean ce ești, căci acuma nu mi-e frică, că am și eu o armă mică, care eu și cu acești doi suntem gata de război numai ceva ce ni face nouă nu ne va place căci acuș, acuș, cu un cuvânt te-om șterge de pe pământ și locul sub tine o plânge și vom vedea cine a învinge.

Irod:

Dar în cine te sprijinești, craiule amărât ce ești, sabia din teacă oi scoate și pe loc ți-oi plăti toate și-oi ciunta eu al tău grai amărâtule de crai. Ei că ostașii mei nu vin să-mi astâmpere al meu chin. Ofițer!

Ofițer:

Poruncă, Prea Luminate Împărate!

Irod:

Acum să pleci în căutarea unui prunc nevinovat care de la 12 ani mai jos, prin el să aflu despre Hristos.

O, Iroade, tiran mare

Ce-ai hotărât prin urmare

Ca să faci groaznice munci

Să tai din Iudea prunci

Tiran rău și blestemat

Câine turbat și spurcat

La acest mire din sat
Sunt silită a mă duce
De la-a mea măicuță
dulce.

Eu de-aicea n-oi pleca
Până ce n-oi săruta
A părinților mâini drepte
Facă bine să mă ierte.
Mâinile cu-adevărat
Că pe brațe m-au purtat.
Iar tu tată-al meu iubit

Care prea mult te-ai trudit
Zi și noapte neîncetat,
Pâine tu ne-ai câștigat.

De la Ioana Șteț, 1963,
Berbești

*Nuntașii constată
prezența unui dialog prin
intermediul căruia sunt
exprimate sentimente
între persoana care
enunță strigături și
mireasă:*

15

Ia-ți mireasă ziua bună:
De la soare, de la lună,
De la mama ta cea bună;
Ia-ți mireasă rămas bun,
De al tău tată bun;
De la frați de la surori,
De la grădina cu flori
De la struț de busuioc
De la feciorii din joc;
De la struț de lămâiță
De la neamuri și fetețe;
De la mărul cel cu mere,
De la veri și de la vere.

De la Maria Peter, 1964,
Berbești

Mireasa le răspunde:

16

Zi-mi ceteraş numai mie
C-amu plec la cununie;
Zi-mi ceteraş de băut
Că n-oi si fată mai mult.
Iată ceasul de plecare,
Stau în loc şi-mi cer
iertare;
De la struţ, de la cunună
De la mama mea cea
bună;
De la iarba de sub prun,
De la tatăl meu cel bun;
De la grădina cu flori,
De la fraţi, de la surori;
De la lună, de la stele,
De la prietenele mele.

De la Ioana Moiş, 1963,
Berbeşti

17

Miresucă struţ gătat
Gată-te că-i de plecat
De la mamă la bărbat.
Miresucă struţ tomnit
Gată-te că-i de pornit
De la mamă la iubit.
Măieran de sub oglindă
Să trăieşti mireasă mân-
dră.
Ții să şăde cu măргеle,
Ca şi cerului cu stele;
Ți să şăde cu cunună
Ca şi cerului cu lună.

*Acelaşi obicei are loc şi
în casa mirelui înainte de
plecarea la cununie.
Nuntaşii i se adresează
mirelui prin strigături:*

18

Frunză verde foi de fag
Să trăieşti măi, mire drag.

*Patrusprezece de mii
Maici rămân fără de fii
Mai mult moarte decât vii
Maici rămân fără de fii.*

Ofiţer:

Bă-nchinat împărate cu porunca ce mi-ai dat.

Irod:

*O, tu, prunc nevinovat, care gura la minciună nu ți-ai între-
buiţat de mi-i ascunde ceva paloşul meu încruntat din sângele tău va
gusta. De mi şti tu spune mai cu folos despre naşterea lui Hristos.*

Pruncu:

Eu ştiu multe şi de toate Prea Luminate Împărate.

Irod:

Din cine se va naşte?

Pruncu:

Din fecioara Maria.

Irod:

Câţi ani va trăi el pe pământ?

Pruncu:

*33 de ani de când va sta, de la Ioan Botezătorul se va boteza,
lumea de păcate o va curăţa.*

Irod:

Voitori de bine va avea?

Pruncu:

Da, va avea.

Irod:

Pe cine va avea?

Pruncu:

Pe cei patru evanghelişti.

Irod:

Mi-ai şti tu spune cum se vor numi?

Pruncu:

Matei, Marcu, Luca şi Ioan.

Irod:

Voitori de rău va avea?

Pruncu:

*Da, va avea. Mai întâi pe tine, al doilea pe farisei, cărturari şi
saducheii, cu chivar îl vor înfăptui, pe cruce naltă îl vor răstigni.*

Irod:

Şi mult va sta el stătător ca om nemuritor?

Pruncu:

Ba nu.

Irod:

Şi mult va sta spânzurat pe cruce naltă de împărat?

Pruncu:

Ba nu că a treia zi.

Irod:

Ba va avea.

Pruncu:

Ba nu va avea.

Irod:

Să luați acest prunc nevinovat care atât m-a tulburat și nu vă tot necăjiți de pe la mine veniți. De îți afla voi undeva pe Isus, Sfinția Sa, ca înaintea Lui să vin și eu să mă închin.

Melchior:

Iroade, tiran mare, ce crezi, că-i vedea închinare? Dar așa precum vorbești de ce te arăți mânios când vorbim despre Hristos?

Irod:

Mă arăt că așa se cuvine la cel ce armată ține, o ține și-o cârmuiește, cu aspre vorbe se silește, ca să știe orișicine că sunt crai cu împărăție. Voi, barbari din răsărit, pentru asta mi-ați venit, ca prin astfel de cuvinte să ispitiți un părinte?

Valtezar:

Vai tu ce mi-ai grăit, Irode tiran cumplit și nesocotit om rău contra lui D-zeu, ori tu crezi că n-ai să mori și-n iad ai să te cobori și din cer piatră pucioasă vor cădea pe a tale case.

Irod:

O veniți tari ostași, pe aceștia trei să mi-i luați și-n lanțuri să-i băgați și bătându-i cu ocară să mi-i scoți din țară afară.

Mărire întru cele-nalte

Toate stelele să salte

Salte Cerul și Pământul

Că s-a născut Domnul Sfânt.

Îngerul Gavril:

Sculați păstori, nu dormiți degeaba să veniți, în orașul jidovesc ce ViŃlaim îl numesc și îndată veți afla că s-a născut Mesia.

Copiii mai mici umblă cu steluțe. Colindele de copiii sunt urări scurte, enumerări însoțite uneori de comparații hiperbolice:

“Câți cărbuni în vatră
Atâția boi în poiată
Câte pietre pă râu
Atâtea stoguri de grâu”

Alteori, urarea se reduce la o succintă formulă protocolară, fiind urmată de cererea insistentă a darurilor:

“Da-ți-ne câte-un covrig
Că tremurăm de frig
Da-ți-ne câte o nucă
Că vă dăm de ulucă
Da-ți-ne câte-un măr
Că vă luăm de păr”

Tu de când te-ai credințat
La mă-ta ai poruncit
Pe un bumb alb de argint
Că umblă pe sub pământ.
Să se gate și să zie
La astă căsătorie,
C-un pahar ca să-ți
închine
C-așa-nchină părinți
Când își căsătoresc
pruncii.
Ea-napoi ți-o poruncit
Pă un sir de busuioc,
Dragul mamei s-ai noroc!
Eu cu drag mi-aș si zinit
Da-mi putrezesc în
pământ.

De la Ilișca Codrea, 1964,
Berbești

*Tinerii căsătoriți, înainte
de a intra în casă sunt
întâmpinați de către
părinți sau o rudă
apropiată, care aruncă
boabe de grâu dintr-o
farfurie peste capetele
mirilor:*

19

Zi-mi ceteraș cu drag
C-am ieșit cu grâu în
prag,
C-am ieșit la întâlnire
La mireasă și la mire,
Să le spun vreo trei
cuvinte
Să-și aducă apoi aminte
Că s-o strâns tătă lumea
Să vadă cum oi striga
Mirii cum i-oi lăuda.
Dar nu trebe lăudați
Că mirii-s de-aici din sat;
Că mirii-s de-aiciuca
Și-i știe tătă lumea;
Mirele-i vecinul meu,
Cum pot spune ceva rău;
Mireasa-i vărucă mea,
Cum pot spune rău de ea.

Măi, mire cât ai umblat
 Bună fată ți-ai aflat,
 Că-i frumoasă și-nvățată
 Și de lume lăudată.
 Mire harnic și frumos
 Nu ține căpușul jos
 Dar ți-l țâne tot mai sus
 Uită-te ce ți-am adus.
 Ți-ai luat o rujă plină,
 Care ți-o fost la inimă;
 Ți-ai luat o rujă creață,
 Și ți-a si p-a ta viață.
 Eu țăp grâu sara la lună,
 Tot noroc și voie bună;
 Eu țăp grâu sara la stele
 Tot noroc și mângâiere.
 Eu țăp grâu ales pă masă
 Pă mire și pă mireasă.
 Mirele ni-i ca un brad;
 Mireasa-i ca ruja-n strat;
 Mirele-i ca și un tidru,
 Mireasa-i rujmălin
 mândru;
 Măi, mire, ce te-oi ruga,
 Să nu sfădești mireasa.
 Tânără-i și dezmierdată
 Cu răul nu-i învățată.
 Poartă-te frumos cu ea
 Cu răul n-o învăța.
 Și de ți-a greși vreodată
 O sărută și o iartă
 Că-i minte copilăreasă
 Nu poate să nu greșească,
 Eu țăp grâu, nu țăp ovăz,
 Mirele-i de neam ales;
 Mireasa-i floare din șes.

Eu țăp grâu nu țăp săcară,
 Mirele-i de ziță mare
 Mireasa-i floare de vară.
 Eu țăp grâu din tălgerel,
 Mirele ni-i frumușel
 Și mireasa după el.
 Eu țăp grâu din farfurie,
 Mirele-i de omenie
 Și mireasa așa să sie.
 Eu țăp grâu într-aurit,
 Pe-acesta mire gătit
 Mireasa-i floare din rât.
 Ca și grăul cel curat,

Copiii primesc daruri: colăcei, mere, nuci și mai nou, bani. În trecut, băieții primeau colaci de stea, iar fetele pupăză. Pe lângă acestea mai primeau nuci și mere pe care le puneau în străițuca împiestrițată. Cei mai mari dintre colindători primesc vin, turte și cozonac.

Poezia urărilor directe se actualizează ca un mesaj direct de la transmițător la destinatar, dar încărcat cu eficiență magică prin referirea la o forță magică sau mitică. Această formulă caracterizează în mod egal desfășurarea rituală (ceremonială) și poezia ca atare.

În comună s-au păstrat colinde din bătrâni, colinde creștine, de o mare valoare pentru viața spirituală a satelor.

La o săptămână după Crăciun, urmează Anul Nou. Obiceiurile și ritualurile legate de începutul unui an nou, au constituit încă din preistorie un eveniment-limită, marcat prin rituri de trecere, care aveau mai multe conotații. Populațiile arhaice legau acest moment ori de sfârșitul recoltării, ori de începutul muncilor agropastorale.

P. Caraman semnaleză similitudini evidente între *calendele romane* și sărbătoarea Anului Nou. Potrivit unor concepții străvechi, se credea că în această perioadă de tranziție de la un an la altul, omul e în măsură să influențeze, prin diferite practici, desfășurarea ciclului naturii într-o direcție favorabilă. Cuvintele, chiar și sunetele nearticulate emise de animale, ca și zgomotele produse cu intenții precise, au funcții magice. Ajunul mării aniversării a începutului de an e momentul optim al determinării belșugului sau al hiatusului în recoltele viitoare. Acest scop reclamă efectuarea unui act, considerat neobișnuit. Femeile iau pe o tip-sie cărbuni de pe plită, fiecare cărbune reprezentând o specie vegetală. Lăsați să se stingă, ei vor aduna în jurul lor o cantitate mai mare sau mai mică de cenușă. Categoria vegetală reprezentată de cărbunele ce va avea cea mai mare cantitate de cenușă în jurul său, se va manifesta prin abundență, în anul în curs. Actul e o elocventă probă de magie homeopatică, cu rădăcini în primitivitatea omenirii. Cărbunii au funcționalitate fertilizatoare.

Gunoiul măturat în casă în dimineața zilei de Anul Nou e dus în grădină și răspândit printre pomi, cu aceeași intenție de provocare a fertilității. Această practică e însoțită și de verbalizarea unei amenințări: *Măr, de nu-i face mere, te-oi tăia și-n foc te-oi arunca!*

Noptii premergătoare Noului An îi sunt specifice și o serie de practici de intuire și influențare a destinului matrimonial al fetelor. Cea mai simplă practică de intuire a viitorului matrimonial, anticipativ, e numărul parilor din gard: fata, legată la ochi, numără de la 1 la 9. Când ajunge la al 9-lea îl leagă cu o *cipcă roșie* și deschide ochii.

Dacă parul legat e neted, viitorul soț va fi înzestrat cu o seamă de calități fizice, dacă parul e încovoiat, lipsa de frumusețe e evidentă, iar dacă parul e drept și plin de noduri, atunci viitorul bărbat va fi bogat. E o manifestare magică homeopatică: parul e similar flăcăului, iar cipca roșie e similarul fetei. Contactul stabilit între cele 2 e o ilustrativă similitudine magică a căsătoriei.

Tot pentru intuirea calităților fizice și morale, fetele performează o practică de grup: iau 4 farfurii și sub fiecare pun câte un simulacru al unei calități. Sub prima farfurie se pune o monedă, sub a doua sare, sub a

treia cărbune, iar sub ultima pâine de grâu. O fată legată la ochi ridică la întâmplare, una din farfurii, calitățile viitorului bărbat fiind deduse din proprietățile similariilor lor: moneda reprezintă frumusețe, sarea-răutate, cărbunele simbolizează urâtenie fizică, iar pâinea e indicatorul bunătații. În afara acestei practici (care vizează individualul sau un grup restrâns), obiceiurile Anului Nou cunosc manifestări folclorice mai largi, desfășurate pe fundalul general, satul: sorcova, capra, plugușorul. Toate aceste acte ceremoniale, cu un pronunțat caracter agrar sunt specializări ale copiilor.

Sorcova e o formă de urare simplă, proprie copiilor, cu vădite conotații de prosperitate; o reminiscență magică de esență calendică. Sorcova constă dintr-o ramură de *pospan* împodobită cu bomboane colorate și hârtie colorată. Acest element vegetal mereu verde purtat de copii din casă-n casă, drept al trăinicieii și durabilității umane, e o continuare firească a obiceiului împărțirii de *strenae* la romani, cu rol în cultul zeiței sănătății, Strenia. Agitarea sorcovei e o acțiune magică de provocare și stimulare a prosperității, ilustrată în textul verbalizat.

*Sorcova, vesela, să trăiți, să înfloriți
Ca un măr, ca un păr, ca un fir de trandafir!
La anu și la mulți ani!*

Sensul modelator al poeziei plugușorului se manifestă mai ales în raport cu realitatea pe care o reprezintă, dominată de viziunea satului patriarhal, cu economia lui naturală și cu nivelul specific al dezvoltării tehnicilor de muncă. În contextul acestei viziuni, descifrăm mediul unui ciclu agrar global, de la defrișarea pădurilor și făurirea uneltelor sau alegerea locului de arat și semănat, până la bucuria primului colac. Modelul e reprezentat prin cultivarea grâului și facerea pâinii ca simbol al existenței și potențat prin descrierea idealizată a unor tehnici arhaice.

Fără să mai aibă o funcție inițiativă sau magică, care autoriza modelul descriptiv prin excelență, variantele de azi conservă totuși pregnante detalii descriptive, cu bogate inflexiuni arhaice, asociate însă unui sens de elogiu, de preamărire a muncii, munca fiind imaginată ca o luptă înverșunată a omului cu ostilitățile mediului natural.

Plugușorul nu rămâne o poezie primitivă, fiind adoptată la stadii și funcții sociale noi, legate de evoluția satului românesc. Ca poezie descriptivă, Plugușorul descrie o realitate modelată. Poezia extrage ceea ce e socotit ca esențial: din realitatea cotidiană construiește în versuri, o teorie a muncilor agricole, creează un model a cărui funcție are un caracter de urare, deci cu implicații magice.

Totul se mișcă pe două planuri: realul esențializat (modelul, realitatea tipar) și planul magic (funcția de urare). Această modelare a realității implică crearea unui sistem de semne menit să redea acest tot semnificativ în funcționalitatea lui.

Semnul e descriptiv (descrie momentul aratului), poartă o semnificație (pricepere, trudă, realizarea optimă) și implică o funcție magică (prin imitație). Modelul e particularizat în repetarea obiceiului, prin repetarea lui la casa fiecărui gospodar.

Să le sie traiul dat.
Eu țap grâu nu țap tăci-
uni,
Dă-le Doamne copii
mulți;
Eu țap grâu din tălgerel
Mirele-i ca și un struț.

De la Ioana Codrea,
1963, Berbești

Colecția IULIU MOISIL

20

Gruia lui Novac

Sus la munte,
Dalbă curte
Da'-n curte cine ședea,
Da, Novacu cu Gruia lui.
Novac bea, se veselea,
Gruia supărat ședea.
-Ce șezi, Gruie, supărat?
Tată-so l-o întreat.
Ori ți-e dor de Țarigrad,
Ori ți-i vremea de-nsurat
-Ba, nu mi-i vremea
de-nsurat
Că și fetele mă bat,
Că mi-i dor de Țarigrad.
Tată-so l-o întreat :
-La Țarigrad îi pleca,
Da' nu-ntra-n crâșmă
nechemat,
Nu bea paharul
neînchinat.
El pe murg încăleca
Și la Țarigrad pleca.
Când fu locul la un loc,
La mijlocul codrului,
La fântâna corbului,
La crâșma-mpăratului
El din gură cuvânta:
-Hei, Aniță crâșmăriță,
Adă-mi o cupă de vin

Să o beau de osteneală
Că mă duc în ceia țară.
O cupă de vin i-o dat,
El pe murg încăleca
Și în crâșmă se căra,
Și din gură cuvânta:

-Adă-mi vin de nouă ai
Care beu feciori de crai.
În trei zile și trei nopți
Nouă buți de vin o stors
Și nice un ban n-o scos.
El mai cere să mai bea,
Crâșmarul nu vrea
să-i dea.
Da' crâșmărița
Poale dalbe-o suflecat,
La-mpăratu c-o plecat.
-Înălțate împărate,
Eu de când
îți crâșmăresc,
Eu ca asta nu pățesc,
Că la mine o venit
Da, un tânăr de voinic.
În trei zile și trei nopți
Nouă buți de vin o stors
Și nice un ban n-o scos.
El mai cere să mai bea,
Crâșmarul nu vrea
să-i dea.
-Hei, Aniță crâșmăriță,
Spune-mi, tu, făptura lui.
-Înălțate împărate!
Eu făptura ți-oi spune
C-atâta-i de lat în frunte
Pe cât o tablă de munte
Și-atâta-i de lat în spate,
Nici cu țara nu li-i bate.
-Hei, Aniță crâșmăriță,
Eu te rog cu Dumnezeu
Nu-i spune unde șed eu,
Dă-i, tu, vin cât a pofti
De bani nu-i mai pomeni.
Crâșmărița poale
dalbe-o suflecat,
Înapoi că o plecat,
Vin de nouă ai i-o dat.

În ajunul Anului Nou, în Gâlgău, pe lângă plugușor se obișnuia să se cânte *Troparul nașterii* și să se arunce cu grâu prin casă.

*Nașterea ta, Hristoase, Dumnezeu
Răsărit-a lumii, lumina cunoștinței
Că-ntru dânsa, ceea ce slujea stelelor
De la stea s-au învățat
Să se-nchine Ție, Soarelui dreptății
Și să Te cunoască pe Tine
Răsăritul cel de sus, Doamne, mărire Ție!*

Se arunca prin casă cu grâu, deoarece acesta simbolizează hrana fundamentală, e rod al apei. El înseamnă puritate, iar rădăcina lui este asociată noțiunilor de alegere, de uniune și binecuvântare. Este simbol al morții și învierii, având o origine divină.

În comună se obișnuiește încă să se umble cu Țurca la Anul Nou. *Jocul caprei* (țurcii) a existat și în timpurile străvechi, dar s-a pierdut sau a evoluat sub alte forme.

Cultul caprei a fost bine reprezentat în mitologiile diferitelor popoare: greci, latini, turci.

La greci, capra cu cele două variante de culoare, a devenit expresie simbolică bidimensională: varianta albă era simbol protector al căsătoriei, iar cea neagră simboliza fertilitatea telurică. Spectacolul propriu-zis e montat cu 4 personaje: țurca (capra), ciobanul, țiganul și butucarul care întreține ritmul în care joacă capra, prin lovituri sacadate cu butucul în podea.

O practică specifică satelor din comună este strigătura *Vili-Vili* în ajun de An Nou. Tinerii din sat urcă pe un deal, unde aprind un cauciuc și se strâng cu toții în jurul lui. Aici se strigă *Vili-Vili*. Practica e un fel de batjocură la adresa celor necăsătoriți, motiv pentru care, un flăcău holtei este strigat la însurătoare cu o babă din sat, ori o fată fecioară este strigată alături de un moș:

*Vili, vili, mă
Da ce și, mă
Cine să-nsoară, mă?
Ia, fata li Sânziana di sub deal
Da pe cine ie, mă?
Pă moșu li Cătana
No bine, mă.
Și-amu, da-le-ar D-zo noroc
Și un blid de lapte acru
P-amândoi să-i ducă dracu!*

Observăm în aceste practici investite simboluri precum: moș-babă și foc, practicate în ajun de An Nou, deoarece în riturile inițiatice ale morții și reînvierii, focul se asociază cu principiul său antagonic, apa, simbol al curățirii. Astfel, se înlătură în ajun de An Nou componentele negative ale comunității și se încearcă o restaurare a acestora.

În cadrul sărbătorilor de iarnă, în vechime se practica Vergelul. Era o petrecere de tineri și tineri căsătoriți. Se prindeau la car feciori și se băgau în jug. Jugu era gătat cu lipideu și perini. Apoi să prindeu la jug feciori holtei și drăguța care urma să-i hie nevastă și trijeu caru spre casa unde era petrecerea. Pă drum, lumea le pune în car cârnaț, placie, caș, fieștecare ce ave. Ajunși la casa cu Verjelu, acolo era joc și petrecere.

În Gâlgău, obiceiul era puțin diferit: o fată care găta colacul, mere la joc și acolo erau cinci băieți. Unu era cel care conduce Vergelul. Acela era pus ca-n iarna aceie să însura. Verjelu să țâne la casa cu stare și unde era fată de măritat. Să puneu steaguri și câte două zadii la un steag. Colacu-l duce unu, înaintea boilor. Tăți mereu la casa unde să juca. Să întâlne la casa unde face fata colacul. Boii erau împodobiți și caru. Fata ave pă lângă ie încă 4 fete și 5 băieți călare. Cine să însura cu fata care-o făcut colacu, acela-l duce. Pă colac feștecare fată o pus cârnaț și costiță. Era o ominie atunci...

Ciclul sărbătorilor de iarnă, adică ciclul celor 12 zile se încheie odată cu Boboteaza (6 ianuarie). La Bobotează are loc sfințirea apei la biserică. La sfârșitul slujbei religioase, sătenii iau cu canceul apă sfințită pe care o păstrează și o întrebuințează cu diferite scopuri. Agheasma, cum spun bătrânii, este bun leac pentru orice boală. Ea este întrebuințată și pentru stropirea holdelor, a vitelor și a pomilor, pentru a fi ferite de vreo nenorocire.

La Gălpâia, în ziua de Bobotează s-a sfințit locul în care s-a construit biserica.

În cea de-a doisprezecea zi se-ncheie ciclul sărbătorilor de iarnă. Cifra doisprezece e o cifră magică și simbolică, e produsul înmulțirii celor patru puncte cardinale cu cele 3 planuri (nivele) ale lumii, specifice mentalității arhaice: lumea subpământeană, cea terestră (intermundul) și lumea cerului. E cifra zodiacului și simbolizează universul în mișcarea lui spațio-temporală.

Obiceiurile calendaristice sau de peste an sunt legate de organizarea ciclică a timpului care, la nivel conceptual, asimilează reprezentări despre periodicitatea cosmică sau vegetală.

Calendarul vechilor oameni măsoara timpul prin etape importante ale muncii, căci necesitățile muncii l-au dus pe om la o cunoaștere empirică a evoluției ciclice a timpului, în funcție de mișcarea astrilor, de perioadele de vegetație, de etapele activității productive, precum și de legătura dintre ele.

Unul din conceptele fundamentale ale gândirii umane, născut din poetica muncilor agricole și de observația fenomenelor naturale, îl constituie mitul despre moartea și învierea naturii, care, în plan imaginar, este semnat prin moartea și învierea eroului mitic, a zeului. Acest concept a pătruns în riturile mai vechi sau mai noi, în religiile vechi și moderne, în gândirea artistică. Sistemul obiceiurilor calendaristice e dominat de o viziune agrară asupra timpului și existenței, de organizare ritmică a activităților productive, de relația nemijlocită dintre om și natură, unde *omul ieste supus vremii, el trebuie să facă tăt lucrul la timpul său - aratul, seceratul, semănatul, au fiecare vremea lor.*

În trei zile și trei nopți
Nouă buți de vin o stors.
El puțin s-o amețit
Și s-o pus cu fața-n jos
Pe un râț verde frumos,
(Cum e omul cel mai prost)

Care turc, cum îl vedea,
Tot în Dunăre sărea,
Da' un câne de turc bătrân
Nu să treacă

Și să tacă,
El din gură cuvânta :
-Da, voi mie ce mi-ți da
Că pe Gruia l-oi lega?
Turcii de cea parte-o strigat :

-Țarigradu-i oraș mare
Multă bunătaie are.

Mâna stângă când
i-o lega;

Gruia capu-și ridica
Și cu dreapta îl ciunta
De-i merea borborosind
De trei mile de pământ.

El de-acolo s-o sculat
Și-n crâșmă iar s-o băgat
Și cu pumnu-n masă-o dat,

Masa-n două s-o crepat
Și din gură-o cuvântat:
- Hei, Aniță crâșmăriță,
Adă-mi vin de nouă ai
Care beu feciori de crai.

În trei zile și trei nopți
Nouă buți de vin o stors
Și nice un ban n-o scos.
El puțin s-o amețit,
Capul pe masă-o lăsat
Și turcii că l-o legat.

Cu o șfară de mătășă
Pe cât mâna lui de groasă
Și-aceia-mpletită-n șase.
El mâna că o smucit,
Șfara-n două c-o plesnit.
El cu pumnu-n masă-o dat,
Masa-n trei că s-o crepat
Și din gură-o cuvântat:

-Adă-mi vin de nouă ai,
Care beau feciori de crai.
În trei zile și trei nopți
Nouă buți de vin o stors
Și nice un ban n-o scos.
El puțin s-o amețit,
Capul pe masă-o lăsat
Și turcii că l-o legat
Cu-o vână de bou de
nouă ai.
El oricât o smucit
Vâna de bou n-o pocnit
Ei de-acolo legat
L-o luat
La-mpăratul o plecat.

Împăratul din grai grăia:

-Alelei! Voinic ca tine
Cum te-aduc legat
la mine.
Hei, tu Gruie, fătul meu,
Da, spune-mi de când ești
pe pământ
Câți turci mi-ai omorât?
-Că eu nu știu câți turci
ți-am prădat
Că, zău,
nu mi-am însemnat,
Că carte n-am învățat,
Tata la școli nu m-o dat.
-Dragii mei, turcii mei,
Voi pe Gruia mi-l duceți
În ostrohul Dunării,
Unde ținem noi robii.

La temniță o plecat,
În ostrohul Dunării,
Unde-și țin turcii robii.
Numai dâșii că i-o pus
Deasupra pe coperiș
O piatră de nouă
măji măsurată
Și câți turci pe
piatră încăpea
Toți îl străjuia.
Tată-so acas' grăia
Cătră-un puiuț de corbea:
-Tu, puiuț
de coarbă
neagră,
Eu de mică te-am ținut

Cu timpul, peste vechea structură naturală a calendarului s-au suprapus date de factură oficială sau religioasă care, în raport cu vechile criterii, aveau un caracter artificial. Asemenea suprapunerii au determinat, de exemplu, mutarea datei oficiale a Anului Nou.

Viflaim, Sighetu Marmăției, 2005, foto: Felician Săteanu